

FRANCIAORSZÁG TÖRTÉNETE 1945–1988

Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1989. 325 p.

Mi, magyarok valahogy furcsán vagyunk a franciákkal. A velük kapcsolatos benyomásaink ugyanis meglehetősen ambivalensek. Múlt századi elődeink rajongtak a nagy forradalom eszméiért, a Szent Mihály útja ott van az egyik legszebb magyar szonettben, és ma is megdobban a magyar utazó szíve, ha az Eiffel-tornyot és a Notre-Dame-ot megpillantja. De Trianont is nekik tudjuk be, azt, hogy önös hatalmi érdekből idegen országok alattvalóivá tették a magyar népeesség egyharmadát. A második világháború utáni francia hadifogság is csak annyiban különbözött a szovjettől, hogy onnan nem annyira az éhezés, mint inkább a megalázottság emlékéket hozták magukkal a hazatérő magyarok. Ráadásul ez a fogság a „malenkij robot” kategóriájába, azaz a foglaltalan elhurcolás fogalomkörébe tartozott, hiszen a két ország között a második világháború idején nem állott fenn hadiállapot. Az már a szokásos szelektív magyar önámítás, hogy erről ma sem esik szó, és ehelyett azzal dicsekszünk, hogy milyen jó dolguk is volt nálunk a német fogságból szökött franciáknak.

Gazdag Ferenc könyve nemigen ad tápot ezeknek az ambivalens érzéseknek a továbbéléséhez. Bizonyára a tárgyyszerűsége törekvő szerzői szándék okán nem, de azért sem, mert a két ország a második világháború után eltelt közel fél évszázad alatt messzebbre került egymástól, mint valaha is volt történelme során. A franciák sem világmegváltó eszméikkel, sem hatalmi politikai törekvéseikkel nem voltak többé jelen térségünkben. Persze nemcsak a mi életünkben vonultak ki, a világ más égtájairól is retráltak. És nemcsak a szó földrajzi értelmében. A „nagy nemzet”, amely stílusával és intézményeivel hosszú időn keresztül mintául szolgált más népek számára, az utóbbi fél évszázad során maga is tanult másoktól. Nem bizonyult rossz tanulónak. Dolgoit, a külföldi mintákat is felhasználva, sok területen tisztességesen rendbe hozta. Gazdag Ferenc jól sikerült könyve elsősorban ennek a krónikája.

Induláskor mindenképp a gazdaság szorult rendbehozatalra, hiszen ha a második világháború nem is végzett olyan pusztítást, mint az első, azért sok romot hagyott maga után. Önerőből nem is ment, és a franciák, történelmük során első alkalommal, rászorultak a külső segítségre. Javukra írándó viszont, hogy okosan bántak a Marshall-segéllyel. A Colbert-ig visszanyúló állami dirigizmus szellemében olyan területekre irányították, ahonnan az egész gazdaság élénkítése volt várható. A dollármilliók mellett a gazdaságfilozófia szellemi importjával is éltek. A nehéz évek múltával a francia gazdaságpolitikának Keynes teóriája lett a vezérlő csillaga, és a termelés újabb impulzusokat kapott a fogyasztás központilag vezérelt élénkítésével. A piac spontán törvényei közben a gazdaság hagyományos szerkezetét is kikezdték, és a hetvenes évekre Franciaország nem volt már a szatócok, a kisiparosok és a kisparaszok országa. A szerkezetében, arányaiban és technikájában korszerű gazdaság aztán viszonylag könnyen elviselte az olajválságok megrázkódtatásait, és eredményesen birkózik a nehézipar háttérbe szorulását eredményező újabb szerkezeti problémákkal. Ezek után nem szolgál meglepetéssel, hogy a francia gazdaság mutatói (növekedés, egy főre eső nemzeti jövedelem stb.), noha továbbra is elmaradnak a némettől, a történelem során első ízben kedvezőbbek lettek az angolnál. Úgy tűnik, hogy a francia társadalom, amelynek története tele van véres összeütközésekkel, a gazdasági hatékonyság és a szociális biztonság kombinációjával megtalálta új egyensúlyát. A szerző dokumentációi és elemzései azonban arról is meggyőznek, hogy a fogyasztói társadalom sem képes kiküszöbölni a hagyományos egyenlőtlenségeket. Ennek a társadalomnak majdnem nulla a mobilitása, és a társadalom egyedeinek leginkább arra van esélyük, hogy abban a közegben fejezzék be életüket, amelybe beleszülettek.

A második világháború utáni mámoros újrakezdés napjaiban eléggé nyilvánvaló volt, hogy a francia képviseleti és kormányzati rendszer is megérett a változtatásokra. A harmadik köztársaság működési zavarai, az ismétlődő és gyakorta permanens kormányválságok aligha hagytak efelől kétséget. Csakhogy a franciák, akik a népszuverenitás eszméjével megajándékozták az emberiséget, a képviselő-kormányozhatóság ellentétpárjában mindig az első tagot tartották fontosabbnak. Már csak azért is, mert tapasztalataik szerint a kormányozhatóság elsőbbsége mindig kiszolgáltatta a köztársaságot győztes tábornokoknak és nagyravágyó politikusoknak. A változtatást ráadásul 1945-ben nem is egy győztes, hanem csak megdicsőült tábornok ajánlotta, így nem sok esélye volt a sikerre. A negyedik köztársaság ezért ott folytatta, ahol a harmadik abbahagyta, de a különböző koalíciós kombinációk, akár a rossz magyarítással tripartizmusnak nevezett szisztéma, akár a harmadik erő, akár a köztársasági front kísérlete életképtelennek bizonyultak a parlamenti mindenhatósággal szemben. Az algériai válság mélypontján, 1958-ban aztán mégis lenyelték a keserű pirulát és szabad kezét adtak a másodszor is nemzetmentőként fellépő De Gaulle-nak. A tábornok, aki pedig franciább volt minden franciánál, ame-

rikai és angol mintához igazodott: a kormányt az elnöknek, a parlamentet a kormánynak rendelte alá, és a francia hagyományból csupán a plebiszcitumot őrizte meg. Az ötödik köztársaságnak kereszttel új képviselői és kormányzati rendszer életképesnek bizonyult, és vége szakadt az örökös kormánybuktatásoknak. Ahogy azonban Gazdag Ferenc rámutat, az új szisztéma alkotmányjogi és ezzel politikai tekintetben meglehetősen sérülékeny; és elnöki hatalomból megfelelő ellensúly hiányában újra diktatúra nőhet ki, az elnök és a kormány ellentéte pedig újfajta működésképtelenséget eredményezhet. Az elsőre ez ideig még nem volt precedens, de a második eshetőség a szocialista elnök és a jobboldali kormány kétéves együttélése idején majdnemhogy tettet öltött. A jövő nagy kérdése marad, hogy az ilyen alkotmányjogi válságokon átesít-e a bonapartizmus esz-köztárából kölcsönvett népszavazás.

A gazdaság és a belpolitika területén mutatnak némi rugalmasságot a franciák, de a külpolitikában csak macakosságukkal és makrancosságukkal tűnnek ki. Pedig nagyon hamar kiderült, hogy nem lehet ott folytatni, ahol 1940-ben abbahagyták; a kolonializmus fölött eljárt az idő, a világpolitikai erőviszonyok pedig gyökeresen megváltoztak. Gazdag Ferenc ezen a terepen van igazán otthon, és ha helyenként a kelleténél több megértéssel is, alapjában véve tárgyilagosan mutatja be a kihívásokra adott felemás válaszokat és anakronisztikus erőfeszítéseket. Ilyen felemás válasz volt a régi gyarmatpolitika szellemében fogant Francia Unió, és az indokínai kudarc és az algériai trauma kellett ahhoz, hogy rádőbbenjenek: nincs más választás, mint a dekolonizáció. Ilyen anakronisztikus erőlködés volt a régi német ellenségkép fenntartása, miközben már határozott vonásokkal kirajzolódtak a második világháború utáni bipolaritás kontúrjai. És amikor tudomásul vették ezt a bipolaritást, még mindig nem számoltak eléggé azzal, hogy Franciaország csupán középhatalmi státust mondhat magáénak. Az európaiság szellemében kezdeményezték a Németországgal való kibékülést, de élt bennük a sanda szándék, hogy keleti szomszédjukat maguk alá rendelhetik, szorgalmazták az integrációt, de hosszú ideig becsapták a Közös Piac kapuját a kérelmező Anglia előtt. Az atlantizmus szellemében ők is az amerikai nukleáris védőernyő alá bújtak, és közben szünet nélkül a nemzeti szuverenitást emlegették. Pedig tisztában kellett lenniük, és tisztában is voltak azzal, hogy az önálló francia atomtűzterő, a force de frappe, az amerikai és a szovjet nukleáris arsenálhoz képest gyerekjátéknak minősül. Az egész francia különutaságot még az sem menti, hogy utóbb kiderült, az egész második világháború utáni szembenállás félreértésen alapult, és a szuperhatalmak fantomokkal hadakoztak.

Gazdag Ferenc hasznos és tanulságos könyvének az 1988-as év a záródátuma. A szerzőt minden bizonnyal a naprakész információnyújtás szándéka vezette, és talán maga sem gondolta, hogy a nyolcvanas évtized vége a francia történelemnek is fontos cezúrája lehet. Legalábbis külpolitikai tekintetben. A német egyesítés következtében a francia külpolitikának új kihívásokkal kell szembenéznie és új válaszokat kell megfogalmaznia. Nem tudni, hogy a válaszadás során számol-e majd a Duna-medence országaival. Ha igen, hinni szeretnénk, hogy tevékenységével a bennük élő Franciaország-kép pozitív vonásait erősíti.